

Pravda I

Ladislav Hejdánek

◆ bytový seminář, česky, vznik: 12. 5. 1980

◆ private seminar, Czech, origin: 12. 5. 1980

Pravda I [1980]

[strojový, neredigovaný přepis – model Gemini Pro 3 preview]

12. 5. 1980

Někdo: Jde o dílo Sörena Kierkegaarda *Nemoc k smrti*, které bylo napsáno roku 1849. Z historického pohledu i ze strany biologie narážíme na otázku nejhlubší ustavenosti člověka. Zdá se, že tato nejhlubší ustavenost nemá zárodek v křesťanství a evropské tradici, přestože jsme jí konstituováni. Je tu člověk, jenž je mentálně a duchovně konstituován v tradici, v civilizačním rámci a kulturní epoše. Jsme Evropané, ale dostali jsme se do distance k Evropě. Utvrdili jsme své bytí, a tudíž teď hledáme navázání původního kontaktu. Ten však není možný, protože Evropa je rozhodnutá. To, od čeho jsme se odtrhli, už tu není. Nemůžeme se vrátit, nemůžeme se vrátit ani k prvotnímu křesťanství, od něhož jsme odešli. Jsme prostě v situaci, kdy návrat, respektive cesta zpět, není možná. Musíme hledat vpředu. Koneckonců ta nejhlubší ustavenost není ustavením evropskou či křesťanskou tradicí. Jsme v situaci zoufalství a hledáme cestu k navázání tohoto nejpodstatnějšího vztahu.

Hejdánek: Kierkegaard tam vykládá, že nemoc k smrti je skutečně nemocí k smrti. Z hlediska člověka není vyléčitelná. Člověk nemůže, nemá síl se vyléčit. To znamená, že sám ze sebe není schopen restituovat svůj vztah k tomu ustavujícímu.

Já jsem to aplikoval na historické příklady, a konkrétně v tomto výroku na případ prvotního křesťanství. Poněvadž je taková zvlášť protestantská tradice – ale už předtím ve všelijakých hnutích, u podezřelých albígenských, katarů a podobně – že se všichni nějak dovolávali toho, jak to vypadalo v prvotní církvi. V protestu proti církvi dané se dovolávali jakéhosi ideálního společenství počátku, společenství Kristova. Jak to bylo na začátku, jako by to bylo to, z čeho se dá čerpat.

Ale právě proto, že je do jisté míry v našich možnostech se prodírat k těm počátkům, vyhledávat o tom doklady a teď to nějak restituovat a tak dále, tak už to samo o sobě spadá do kategorie marnosti, o které mluví Kierkegaard. Tohle není cesta, jak získat ten původní vztah k tomu ustavujícímu. A to proto, že jestli bylo něco velkého na prvotní církvi, tak to bylo to, že ona měla ten původní vztah. Ale když my získáme vztah k prvotní církvi, tak ještě zdaleka nezískáváme vztah k tomu, k čemu měla vztah ona.

To je důležité, že Kristus není věcí minulosti. Ale Kristus je teď, *hic et nunc*, a jde před námi jako ten ohnivý nebo dýmový sloup. Tedy vlastně to, k čemu my potřebujeme získat vztah, není v minulosti, ale v budoucnosti. A ta budoucnost je nám uzavřena, pokud by šlo o nás. Záleží ne na nás, jestli se nám ta budoucnost otevře, nebo ne.

Čili v tomto smyslu všechno, co se stalo, co patří do minulosti, je dáno, ale v tom není žádná spása. V tom mohou být všelijaké dobré věci, které tam vidí jen ten, kdo je probuzen ve vztahu k budoucnosti, ale sama ta minulost mu nic nezaručí. Nemyslím to ve smyslu *extra ecclesiam nulla salus* (mimo církev není spása), ale v tom křesťanství vidím jako orientační bod Ježíše.

Jde o evropskou, křesťanskou tradici, ne přímo o křesťanství. Chtěl jsem si udělat orientační bod. Když se mluví o křesťanství, je to dvojznačné. Můžeme tím myslet jistou životní zakotvenost, tedy křesťanskost, anebo kulturně historický fenomén. V tomto případě šlo spíše o ten kulturně historický fenomén. Kdybychom mysleli na životní styl a orientovanost, pak je samozřejmě relevantní, zda jde o prvotní nebo středověkou církev; všude tam, kde je ten pravý vztah, tam prostě je. Jenomže to je pravý vztah z minulosti někoho jiného. My se z toho můžeme poučovat, ale ten vztah tím zajistit nemůžeme. Nemůžeme ho zajistit ničím ze své strany.

To je Kierkegaardova teze: nemoc k smrti je nemocí k smrti, kdyby nebylo nového ustavujícího aktu ze strany toho, kdo ustavuje. To je akt milosti, dílo spasení. Čili je to nový akt. Není to to, co líčil Platón jako práci eróta, který způsobuje, že se vzepneme k řádu a vší silou se držíme nějakého pravzoru, který je nám k dispozici. Nic takového není v naší moci, nemáme možnost se držet. Můžeme být pouze podrženi. V tomto ohledu je Kierkegaard naprosto tvrdý křesťan protestantského ražení. Není to v možnostech člověka, což je až přehnaně luteránské. To je samozřejmě dánské, ale jsou to celkem jen teologické okolnosti, které nejsou důležité pro náš cíl.

O jakou Kierkegaardovu koncepci jde? O odpadnutí od původní laťky. V našem schématu nevycházíme z toho, že jsme odněkud odpadli. Není důležitý nějaký původní stav, to *arché*. Což je velmi důležité, protože lidským údělem je zkontrolovat si orientaci s pravdou, se svým vybavením.

Neorientoval jsem se dobře v tvrzení, že odpad od pravdy je vždy ztrátou sebe. Dokážu si představit situace, kdy lidé zvažují menší a větší zlo a snaží se udržet u pravdy. Do jaké míry je dogmatické tvrdit, že odpad od pravdy vždy znamená ztrátu sebe? Radikální držení se pravdy v současných systémech snad ani není možné.

Jde totiž o to, co je pravda. Pravda není nějaká formule. Úvaha o tom, zda to můžu zkontrolovat, nepadá v úvahu, protože zkontrolovat můžu jen formule. Nemůžu zkontrolovat pravdu jako takovou; pravda jako taková kontroluje mě, ne já ji. Vztah k pravdě nespočívá v tom, že udržím v paměti něco, co je pravda – to by byla jen formulace. Spočívá v mé otevřenosti vůči pravdě, ať je jakákoliv. Nemohu ji posuzovat. Musím být otevřený a dělat vše, co je v mých silách, abych vyloučil možné omyly a nahlédl něco pravdivě. Tento vztah k pravdě je vztahem otevřenosti, nikoliv nějakého zapsání do paměti.

Ale ta otevřenost může zakládat to, že na pravdu něco nabaluji, že ji deformuji. Jistě, ale jakmile na ni něco nabaluji, je to forma odpadnutí od ní.

Člověk jako bytost se liší od všech ostatních tím, že je bytostně určen pravdou. Žádná jiná bytost není takto určena, jen člověk. Žádná jiná bytost nemá schopnost otevřít se vůči té otevřené pravdě. Samozřejmě vůči otevřené, protože kdyby byla pravda uzavřená a neotevřela se nám, mohli bychom se otevírat tisíckrát marně. Dokonce bychom se ani nemohli otevírat, protože bychom se neměli o co opřít. Otevřenost pravdy vůči nám je konstitutivní, základní a předchází.

Nicméně – a to už není Kierkegaard – my se stáváme sami sebou teprve tehdy, když se otevřeme vůči této pravdě, která je otevřena vůči nám. Ona je otevřena tím, že nás oslovuje, a my jsme otevření vůči ní tím, že nasloucháme. Člověk je jediná známá bytost, která je otevřena vůči pravdě, tedy je schopna naslouchat pravdě jakožto pravdě. Všechny ostatní bytosti jsou v hlubokém vztahu k pravdě, ale není to vztah, v němž by pravda byla pravdou. Jsou vztahovány k pravdě, ale ne jako k pravdě; tam pravda funguje jiným způsobem.

Teprve skrze slovo, skrze svět řeči, pravda oslovuje jakožto pravda. Obyvatelem světa řeči se stává jediné člověk. U ostatních známe různé typy primitivní komunikace, ale ještě jsme nepotkali bytost, která by skutečně vstoupila do světa řeči. Pokud by se našla taková bytost – řekněme, že by se ukázalo, že existuje nám zcela neznámý druh delfínů, kteří vytvořili civilizaci a skrývají se – a měli by skutečně řeč, měli by mít nějakou řeč, nějaký jazyk, byli by obyvateli světa řeči. Měli by nějaký kult, ve shodě s Vercorsem, měli by nějakou kulturu, což je od toho odvozeno. Tak v tom případě to jsou také obyvatelé světa řeči a v tom hlubším slova smyslu lidé.

Oni by pak patřili do té skupiny bytostí, které jsou bytostně určeny pravdou. Ta bytostná určenost pravdou je tedy něco, co umožňuje jakýsi odstup, jakousi distanci od biologické determinace. Nám

koneckonců nezáleží na tom, jestli ta bytost vkročila do světa řeči z cesty primátů, z cesty kytovců nebo jakýchkoli jiných. Na té tělesné konstituci najednou jakoby přestávalo záležet a je tady dotyk, nějaká nebiologická konvergence.

To je jenom tak, aby bylo jasné, že to není pojem, který by se dal navěsit na tu biologickou klasifikaci člověk. Člověk v tomto smyslu znamená něco jiného. Je to ta bytost, která je bytostně určena pravdou. A ta určenost pravdou spočívá v tom, že ta bytost je schopna otevřít se vůči pravdě, naslouchat té pravdě a odpovídat na ni. Čili ta bytostná určenost pravdou spočívá v odpovědnosti vůči pravdě, která samozřejmě může také selhávat. Bytostná určenost pravdou je určenost nejenom pozitivní, ale i tam, kde se člověk odvrátí od pravdy, tak je pořád určován pravdou. Je určován jako ten odvrácený.

Což není návrat k tomu původnímu nivó těch bytostí, které vůbec určeny pravdou jakožto pravdou nejsou. On nepadne zpátky mezi primáty, nestane se zvířetem. Tím odpadnutím od pravdy se stane vlastně něčím horším, než je zvíře. To sem vůbec nepatří, to je jenom objasnění, názorný příklad toho, jak ty kontexty vedou nejružnějšími směry a z jakéhokoli místa můžeme vykročit kterýmkoli směrem.

To uvidíme ještě mockrát. Samozřejmě celý problém, když se má něco vykládat systematicky, je, jak to vzít, aby to potlačení těch postranních cest nebylo rušivé a aby to skutečně šlo kupředu nějak logicky, protože těch logických možností je vždycky mnoho. Každý krok nás přivede na místo, kde je rozcestí. A teď vybrat, kudy dál, je do jisté míry naší libovůli, pokud jde jenom o ten první krok. A když máme nějaký větší plán, tak už to má nějaká pravidla. Jsme na tom jako šachista, u kterého sice záleží na jeho libovůli, čím táhne, ale na tom, jak táhne, pak záleží, jestli vyhraje nebo prohraje. My můžeme jít kterýmkoli směrem, jenomže některé směry vedou k nesmírným obtížím, ztratíme se v nějakém houští a tak podobně.

Jakmile máme větší plán, nějaký větší projekt, strašně moc záleží na tom, jak to vybrat. Tak to je jenom ukázka, že kdykoli na jakémkoli místě můžeme skočit takřka všude. Samozřejmě ne všude úplně, ale když bychom chtěli někam skočit, tak stačí dva tři členy mezi a to už se dá zaranžovat.

[Jiný hlas - student]: Já bych zůstal u toho Kierkegaardova modelu a zkusil, jestli se na něm nedá něco upravit. První otázka: Je možné zkusit vycházet z té první eventuality, že se člověk ustavil sám nějakým samopohybem nebo samovznikem? To by vypadalo na první pohled docela revolučně. To je jedna možnost, kterou nabízím k prozkoumání.

Druhá základní otázka by byla: Když jsme řekli, že pravda je zakládajícím vztahem – nebo upřesnění, vztah je k pravdě, je tím zakládajícím – musíme trvat na tom, že je jediný? Nedá se žít zároveň v několika zakládajících vztazích?

Za třetí, zdá se, že podle Kierkegaarda musí být vztah k sobě, který zakládá to svébytlí, vždycky a zásadně na úkor toho vztahu k zakládajícímu. Ale jsou taková schémata, jako třeba novozákonní dvojpříkazání, která ukazují, že je třeba možné obojí. Nebo střídavě, střídat vztah k sobě, a když se tím jaksí vybijí baterky, tak se na chvíli obrátit k tomu zakládajícímu a udržovat to v takovém pulsování.

No a teď se tedy vrátíme k té druhé představě. To je ten vztah k pravdě. Tady bych se zeptal: v jakém vztahu je tenhle vzorec k inkarnaci? Nemyslím tu inkarnaci křesťanskou, Ježíše Krista a tak dále, ale takovou tu třeba v tom mystickém smyslu, že všechno, každý člověk je inkarnací a teď jenom tu svoji, toho Boha, *via mystica*... jen toho Boha ve svém srdci plně rozvinout a vypěstovat. Čili takhle pojatá inkarnace k tomu vzorci vztahu k pravdě.

Potom další otázka by byla i podle toho Kierkegaarda: to zakládající musí znova zasáhnout. Čili samo se pohybuje nebo má své dějiny. Jaké dějiny má tedy pravda? Když se vypráví, že přijde v mýtickém rouchu, v obalu, tak je to vyprávění a má to dějiny. Bůh, když to chce takhle chodit, podvedl lidi a zkusil to jinak.

Základní věc je tahle, to jsem zapomněl: musí tady být taky výkon té pravdy. Je tady výkon lidský, v té extázi, setkání s pravdou, a musí tady být taky nějaká akce té pravdy. Ten Bůh v tom mýtickém vyprávění tu akci dělal. Aspoň v tom izraelském prostředí to promluvílo a chtělo to něco po lidech, nebylo to nehybné. Tak ta pravda taky nemůže být nehybná.

Nakonec ta *ekstasis*, *reflexe*, začíná zatím jenom jako vizuální představa vystoupení. To znamená, že je možnost se na to podívat blíž. Zatím jsme o té pravdě, o tom vystoupení v sebereflexi, řekli jenom tuhle vizuální představu, kterou máme před očima: nějakého vystoupení a podívání se z tribuny na vlastní závod.

Potom další otázka by byla, jestli se do téhle koncepce s tou pravdou nemůže vloudit ten samý starý Kierkegaardův koncept. A to v tom smyslu, že člověk by nebyl tím plněji člověkem, čím by se otvíral pravdě, ale tím plněji člověkem, čím by si z té pravdy vzal jenom část, což by ho udělalo právě akceschopnějším.

Je mi prostě ze zkušenosti známo, že ten, kdo je omezený ve svém otevření, tak je akceschopnější i v tom vztahu k pravdě. I když třeba ten blbý případ té knížky o tom sporu Luthera s Erasmem Rotterdamským. Tak tam on říká, že ten Luther byl ve své omezenosti proti tomu Erasmovi, ale šel do hloubky. Ten Erasmus nebyl vůbec akceschopný. Tam by se to teda ještě dalo vysvětlit tím, že to pravé otevření je to Lutherovo. Ta hloubka toho poznání a ne ta šířka. Ale i tak nevím, jestli to tak není, že čím víc by se člověk otvíral pravdě, tím by byl stále víc konsternovaný.

Jestli by se potom nedalo říct, že to komolení pravdy, to přizpůsobení pravdy životu... To znamená, že si té pravdy neberu velký krajíc, abych nezůstal jenom v situaci mučedníka, který jen vidí, že nemůže, ale kdo si trošičku malinko přizpůsobí k životu, aby mohl žít... A jestli to v důsledku toho pak neznámá jako větší... To by přeci potom bylo to samé jako ten koncept zakládající. Čím více hrozí ten vztah k sobě, tím se stává víc člověkem. Tak to jsou všechny, potom ještě samozřejmě taková otázka čistě jenom pro srandu, je potom představa nějakého homunkula, umělého člověka, který by byl nadsvětlo, nadprostor.

Ladislav Hejdánek: No tak, co vy ostatní na ty otázky? No dobře, tak ale to nemůžeme zvládnout za dnešek. Tak rozhodně s tebou začneme. Budeme dělat kusem rozhovoru, to nemá smysl jenom vykládat jedno.

Jiný hlas: Tak jestli je ta pravda tím zakládajícím, zda je jenom jediným tím zakládajícím bodem, co by bylo... nevím. Já bych se zabýval ještě zatím pořád...

Hlas: Tam jsou ty dvě možnosti: rozvíjel se, nebo se nechal ani nezasáhnout.

Ladislav Hejdánek: No tak, podívejte se, to je velmi vážná věc. To je vlastně... to jsme *in medias res* v té krizi současné filosofie a vědy. Dejme tomu vědy o člověku, ale vědy vůbec. Sem patří všechno kolem evolucionismu, ale taky celá psychologie, sociologie, politická věda a tak dále. Kde se vlastně berou hodnoty? Kde se berou kritéria posuzování lidských výkonů nebo úrovní a tak dále?

Jsme sice teprve na začátku, takže to zatím nelze řešit zcela fundovaně, což znamená, že budeme muset přeskakovat k věcem, které do této úvodní etapy ještě nepatří. Můžeme si to ukázat na dvou

případech: z evolucionistiky a z kybernetiky. Pokud bude potřeba, doplníme později příklady i z dalších oborů.

Darwinovské pojetí, které se prosadilo proti ostatním koncepcím (i když po určitých úpravách), spočívá v tom, že vývoj je založen na reprodukci. Jsou to fantastické, účinné přírodní vynálezy, jak zreprodukovat organismus co nejpřesněji. Je to tak dokonale udělané, že o tom mechanismu zatím nemáme ani páru, nebo jen velmi mlhavou. Když má kočka kořata, musí se zajistit, aby to byla skutečně kořata, a ne například medvědi. Musí to být kořata přizpůsobená prostředí – ne aby žila ve vodě, ale aby držela rasu. Aby byla černá s flíčkem, nebo bez flíčku, či žíhaná, aby to byl přesně ten daný druh. Tyto vynálezy reprodukce jsou fascinující.

Kdyby však šlo jen o reprodukci, všechny organismy by zůstaly na úrovni améby nebo něčeho nižšího a stále by se jen kopírovaly. K té obrovské přesnosti reprodukovatelnosti však nutně přistupuje ještě jedna věc, a to jsou malé odchylky. Tyto malé odchylky jsou podle evolucionistické koncepce nahodilé. Je to otázka pravděpodobnosti. Platí tam Gaussova křivka: největší procento filiální generace je bez odchylky, zatímco odchylky jsou řídké a nacházejí se na krajích křivky.

Gaussova křivka je samozřejmě jen v rovině, zde jde spíše o „Gaussov kopeček“, prostě všemi směry. Odchylky od středu mohou nastat jakýmkoliv směrem. Některé odchylky jsou schopné přežít, jiné ne. Některé přežijí, ale hůře než původní organismus, zatímco jiné jsou dokonce lepší a schopnější. To, zda jsou lepší nebo horší, nezávisí jen na vnitřní souhře v organismu, nýbrž i na souhře organismu jako celku s prostředím.

Může zde být například obrovská, nadějná linie organismů, které ale potřebují teplo. Přejde doba ledová a tato perspektivní linie vyhyne. Naproti tomu jiná, mnohem méně perspektivní linie, která je však schopna se adaptovat na dobu ledovou, přežije. Je zde tedy dvojí nahodilost: zaprvé nahodilost odchylek (mutací) a zadruhé nahodilost proměn vnějších podmínek.

Nahodilostí se zde nemyslí, že se může stát cokoliv. Když se sleduje mechanismus takzvané náhody, vždy se najde nějaký kauzální řetězec. Jde však o to, že setkání jednoho kauzálního řetězce s jiným už kauzálně řízeno není. Například když spadne ze střechy taška a trefí pána do hlavy. Dá se vysledovat, jak se taška uvolnila vlivem počasí a malty, i proč šel ten pán zrovna v tu chvíli kolem na poštu. Ale to, že se zrovna tyto dvě události setkaly, žádnou konkrétní společnou příčinu nemá. Nazýváme to náhodou.

Je to samozřejmě relativní záležitost, ale celá koncepce náhody spočívá v tom, že neexistuje všeobecný kauzální nexus všech událostí v celém vesmíru. Jak si to představoval třeba Laplace: geniální duch, který by měl přesnou informaci o stavu vesmíru v kterémkoliv okamžiku, by byl schopen vypočítat situaci v kterémkoli jiném okamžiku. Vše by bylo tak propojené, že by stačilo to jen zaregistrovat a vypočítat celý běh světa od začátku do konce. To je samozřejmě idealistická představa a nesmysl. Existují sice kauzální řetězce, ale jejich protínání je nahodilé.

Souvislosti. Ted' ještě o tom někteří víte z minula, že mám vážné...

[Druhá strana kazety]

Kauzalita je předsudek, všechno je jinak. Nicméně řetězce existují, k tomu se také někdy dostaneme. Není to však řetězec, jehož mechanismem je působení příčiny na účinek – tedy že příčina za příčinou je účinek či následek. Je to obráceně: účinek je schopen reagovat na příčinu. Příčinou nazýváme to, na co je nějaký následek schopen zareagovat. Pokud není schopen reagovat, nemůže to být následek. Příčina tedy není síla nebo moc, nějaká mohutnost, která může způsobovat. Naopak, ta mohutnost je přítomna u následku. Následek je schopen, nebo není schopen na něco reagovat.

Nicméně nexus, souvislost, jakási řada či řetězec, zůstává zachována, jen ten mechanismus je jiný. Jsou jednotlivé řetězce souvislostí, ale neexistuje jeden celkový vesmírný řetězec. To znamená, že kromě genetických souvislostí ve smyslu kauzálního nexu jsou také souvislosti, které takto založeny nejsou a nemají žádnou specifickou příčinu.

Pokud jde o náhodu, setkání jednotlivých řetězců lze za náhodu považovat, přestože v rámci samotného řetězce o náhodu nejde. U Darwina šlo vlastně o dvojí náhodu. Jednak o nahodilé nepřesnosti reprodukce, chyby ve vypisování, a za druhé o nahodilou souhru či nesouhru organismu a prostředí. Takže za určitých okolností může dojít k tomu, že skladba určité populace je v důsledku změny prostředí pronikavě změněna. Jsou vyřazeny ty nejčtetnější organismy, které představují střed a vrchol Gaussovy křivky, a šanci dostanou ty naprosto okrajové a zanedbatelné.

Gaussova křivka se vlastně v důsledku toho, že není stabilní, hýbe nějakým směrem. To, kterým směrem se ten „Gaussovic kopeček“ bude hýbat, není ničím řízeno, nemá to žádný telos, žádný prioritní směr. Záleží to na okolnostech, které jsou nejen vnější tomu vývoji, ale jsou mu cizí. Z jeho hlediska jsou naprosto nahodilé. My ex post vykládáme výsledky jako přizpůsobení, adaptaci organismu. Ale o žádnou adaptaci nejde. Jde o negativní selekci těch nepodařených, těch okrajů.

Toto je koncepce, která vykládá vývoj organismů – tedy něco, co můžeme stručně označit za negentropický, antientropický proces – z nahodilosti. My ale víme, že ten vývoj začínal u těch nejprimitivnějších organismů a dospěl do pozoruhodných složitostí, jak tělesných, tak sociálních.

Podobná situace je v kybernetice. Tam se mluví – když jsem to začal studovat v době, kdy to u nás byla novinka a přestala to být buržoazní pavěda, nakoupil jsem hromadu populárních knížek, četl jsem je a hledal jedinou věc, kterou jsem nikdy nenašel. Tam vám vyloží (v podstatě jde o teorii informací), že informaci je potřeba nějak sdělovat a při procesu sdělování informací dochází k nepřesnostem. Čím déle a frekventovaněji se informace sděluje, tím více roste šum.

A celý problém je, aby se ten šum co nejvíce omezil a aby se zachovaly ty informace co možná nezkreslené. To je celá teorie informací. Jak ta informace vzniká, o tom prostě není nikde řeč. Tam se jenom pořád mluví o té entropické stránce, to jest o ztrátě informace. Ale jak ta informace vzniká, kde najednou dojde k té obrovské negentropické události, že se objeví nějaká informace, to se prostě neřeší.

Přesně řečeno, místo toho se začíná od bitů, ano a ne, a teď se zkoumají různé takovéhle věci, a z toho, že se pak něco poskládá. Což ovšem je podvod. Tam místo řešení toho vlastního problému se to převádí na něco jiného. Je to stejný podvod, jako byl atomismus, který chtěl říct, co to je hmota. Začal vám povídat o atomech. A napovídal o tom spoustu věcí zajímavých, pravdivých, jak atomy jsou složeny takhle a takhle, a že mají jádro a elektrony kolem, a že podle toho, co v tom jádru je a podle toho, kolik je těch elektronů kolem, tak se to chemicky chová tak a tak. A takovéhle věci vám řekne, ale co to je hmota, stále nevíte. Víte, co to jsou elementární částice a tak dále, ale z čeho ty elementární částice jsou? To byla otázka, co je hmota.

A tady taky. Jak vzniká informace? Ted' mluví o bitech, popíšou vám, jak je třeba přístroj schopen registrovat. Ale to se musí všechno naaranžovat. Musí se to nějakým způsobem připravit tak, že určitá událost je pojata jako informace. Na to tam člověk nějak zařídí, že ten stroj se tváří, jako že to je informace, a pak s tím tak pracuje. Ale aby se to stalo informací, k tomu je potřeba zásahu člověka. Ten stroj sám o sobě na to nereaguje. To člověk musí všechno naaranžovat, aby to tak vypadalo, jako že se zjistila nějaká informace. Fakticky je vznik informace nejasný.

Totéž je jenom vlastně nová varianta toho, o co se pokoušeli celá staletí empiristé, když začali vykládat, jak člověk poznává, a vycházeli ze smyslových dat, impresí, vjemů a takovýchhle věcí. To si vymýšleli všechno, podobně jako ti atomisté. Říkali, že se to skládá, ale nedovedli předvést, jak se to skládá a tak dále.

Podle mého soudu je ten problém zakopaný tady. Základní otázka je, jestli chceme to, o čem nás naše zkušenost přesvědčuje, že existují procesy, které jsou negentropické. To jest, v nichž se od stavu více pravděpodobných dochází ke stavu méně pravděpodobných. Prostě takové procesy jsou, o tom není pochyb. A teď záleží na tom, jestli trváme na předpokladu, že k tomuto vývoji dochází náhodou, anebo jestli existuje nějaký princip, nějaká mohutnost, která se proti té všeobecné empirii prodírá, jí napříč, jí navzdory, směrem k tomu čím dál víc nepravděpodobnému.

Podle mého soudu je třeba tu otázku takto formulovat a pak se ukáže velmi jasně jedna zajímavá věc. Totiž, že to, co ta jedna strana těch zatvrzelých odpůrců všech negentropických mohutností nebo sil nazývá náhodou, to vlastně za sebou skrývá všechny ty negentropické síly. Prostě tam, kde nemohou odmítnout fakt, že došlo ke zvýšení úrovně, ke kroku kupředu, ke zvýšení komplikovanosti, prostě došlo k něčemu, co zvedlo nepravděpodobnost jevu o třídu nebo o dvě. Když to nemohou popřít, tak to prostě zapřáhnou do té náhody a řeknou, že k tomu došlo náhodou.

Zároveň ovšem podle mého soudu se dá vypočítat statistická pravděpodobnost takových náhod. Mluví se o tom, že třeba když máme dlažební kostku na stole. Ta kostka je gravitačně přitahovaná, váží něco, tíhne, tlačí na tu desku stolu. Ale ty molekuly v té krychli, v té kostce, ty tam stále kmitají. A existuje jakási neobyčejně malá pravděpodobnost, že by se náhodou sešly v jeden okamžik tak, že by všechny kmitaly nahoru. Směrem tedy proti gravitaci. Prostě ta kostka by měla nadskočit. Samozřejmě ten okamžik, kdyby se to sešlo, by byl tak krátký, že by se nic nestalo, že by to nebylo patrně ani vidět a tak dále.

Jiný příklad je s tím Maxwellovým třídícím ďáblíkem. Existují dvě komory spojené jen nepatrnou skulinkou, kterou projde jen jedna molekula. V zásadě mají všechny procesy tendenci přecházet ke stavům pravděpodobnějším od méně pravděpodobných. Tedy když v jedné té komoře budeme mít kapalinu, řekněme vodu o 80 stupních tepla, a v té druhé budeme mít vodu o 10 stupních, tak je pravděpodobné, že po čase se teploty vyrovnají. I když zabezpečíme, že nikoli sáláním, nýbrž jenom tou průlinou, kde bude procházet jedna molekula tam a jedna zpátky.

Ovšem je zásadně možné – představme si, že by byl takový čertík, démon, který by seděl u té díry jako vrátný a dával pozor, aby z té jedné komory přecházel jen jeden typ molekul, to jest ty, které se hýbou jenom nějakou malou rychlostí, a ty, co se hýbou velkou rychlostí, by nepouštěl. Co by se stalo? Zvyšovala by se koncentrace těch rychlých molekul v jedné komoře a těch pomalých molekul v té druhé. Kdyby tam tedy takový čertík byl a byl schopen to kontrolovat, tak by se stalo, že i když původně budou mít obě komory kapalinu o stejné teplotě, tak za čas tím vybíráním toho vrátného bude v jedné kapalina o 80 stupních a v druhé o 10 stupních. Čili dosáhne se toho, co je vlastně proti pravděpodobnosti.

Ovšem aby se toho dosáhlo, tak to nemůže být pouhá náhoda. Pouhou náhodou se někdy může stát, že třeba série deseti pomalých molekul projde za sebou a ani jedna rychlá. To se může stát. Ale čím ta série má být delší, tím je to méně pravděpodobné. Takže na to potřebujeme třídícího démona, který by do toho takhle negentropicky zasáhl.

Takový příklad si skutečně vymyslel Maxwell. Důležitá jedna věc je na tom jasná: že ta pravděpodobnost těch náhod – a v tom vývoji jde o souhrn celé řady náhod, nejenom jedné – je tak malá, že k těm výsledkům, které tady máme teď v našem světě, by nestačily ty tři a půl miliardy let. Z

čehož vyplývá, že tady musel být nějaký ten Maxwellův démoněk, který to nějak podstrkával tím negentropickým směrem. A v tom je ten vlastní problém.

Z čehož tedy vyplývá, přes tohle dlouhé vykládání, že sebeustavení je čímsi negentropickým. Je vůbec vyloučené, aby to bylo sebeustavení v tom smyslu, že ten subjekt, o který jde, sám sebe ustavil. Samozřejmě, že byl ustaven jako výsledek dlouhotrvajícího procesu a bez toho to nejde. Ale v tomto smyslu – to přiznává i věda – by byl ustaven jako něco vyššího něčím nižším. Nutně. Ale to je naskrz nepravděpodobné a nevešlo by se to do toho času, který je k dispozici. Z toho vyplývá, že to není sebeustavení. Takže podle mého soudu ta úvaha, že by šlo o sebeustavení, je tím vyřízená. Z čehož vyplývá, že Bůh jest, aby to vypadalo jako pravda. Ale o tomhle se nikde nic nepraví.

(Jiný hlas): Tady je to vůbec vyloženo... Já si vzpomněl právě, vyšla knížka, v té Útěše hlavně, tak tam on prostě rozebírá všechny ty možnosti a typy toho zakládajícího a ukazuje, že vždycky, tak jak jsme si to rozebírali na tom našem vzorci, by to bylo na úkor svobody toho založeného. A z toho potom nutně, ať se vymyslí jakýkoliv model nějakého zakládajícího – i hmoty, i pro ty, co by substanci jako hmotě přisuzovali motivaci – nutně muselo to, co je, vesmír, vzniknout samovznikem. A pak v dalších chvílích nějak obhajuje ten samovznik.

Jenomže, jestli to dáváš jako návrh, tak vezmeme Fishera, půjdeme řádek za řádkem a budeme odhalovat jednu pitomost za druhou. Já jenom říkám: rozumíš, takhle když se to řekne, tak to je jeho úmysl. Ale jak je provedený? Mně se zdá, že proti tomu, co jsem tady já teď řekl, nelze postavit vůbec nic. Samozřejmě, plácát se dá o všem. Ale teď jde o to udržet to. Mně se zdá, že tohle je naprosto jasné a je to zároveň docela moderní argumentace, protože počítá s časem. Ten čas je tam strašně důležitý. Kdyby toho času bylo nekonečno, tak kdo ví.

Já vím, že někde Jeans nebo Eddington mají příklad, myslím Jeans to je, že prostě pověřil tím nějaké chlapy, a ti to počítali nějak strašně komplikovaně: kolik let by to trvalo, kdyby tisíc opic sedělo za tisíci mašinami... A nebyly by to normální opice, které by dělaly to, co ony chtějí, to jest, že by utekly brzo od toho stroje anebo by ho rozbily, nýbrž seděly by pořád u stroje a nahodile by tam ťukaly na nejrůznější klávesy. A skutečně přesně nahodile, nebyly by naučené žádné zvyky, ani by nebyly schopny si nějaké zvyky udělat – což je taky blbost, poněvadž samozřejmě ty opice, i kdyby se už vycvičily, aby tam psaly, tak by určitě psaly pořád nějaké modely, kterými by se jim zabíhal ten čas dříve nebo později. Ale dejme tomu, že by to byly abstraktní opice, které by ťukaly naprosto nahodile.

Předpokládejme tuto vizi: dokonalé opice naprogramované na čistou nahodilost. A zcela nahodile by tam psaly. Kolik let, set tisíc opic, by muselo psát, aby se mezi tím, co napíšou, třeba objevilo Dantovo peklo? Nebo nějaká Shakespearova hra? Nebo všechny Shakespearovy? A tak dále.

Nevím, jak to dělají, to jistě samozřejmě nejde přesně, ale dělají nějaké takové hrubé odhady, že se dá říct, kolik by to trvalo. Mohl bych to najít, kdybych se teď pustil do hledání, myslím, že to je v Tajemném vesmíru, ale nejsem si jistý. Prostě tam jsou nějaké triliony let.

Samozřejmě k tomu patří ještě dále, že by pak bylo potřeba neméně, nejmíň tisíc, ale možná mnoha tisíc knihovníků, kteří by to pročítali a hledali, až to najdou. To je druhá věc, že ta opice by to třeba i napsala čirou náhodou, ale vůbec by nevěděla, že to napsala, a nikdo by nevěděl, kde to je napsané. A v těch nesmírných popsáných papírech by to někde bylo.

Čili už to je další věc. To se v podstatě liší od knihoven u nás, kde Shakespeara máme pohromadě. A máme ho pohromadě se všemi možnými jinými hrami nebo s celou anglickou literaturou a tak dále. To je prostě posbírání, můžeme to tam najít. To je ještě další věc, o tom vůbec nebudeme mluvit.

No jo, ale samozřejmě, že nahodile by to takhle mohlo vzniknout. Jenomže kdyby nebylo na světě nic jiného než takováhle náhoda, tak by to nebyla ani Shakespearova hra, nebo nebylo by to Dantovo peklo, poněvadž by to nikdo tak nepřečetl. Tedy ta hra náhod, to je prostě podvod, to je nesmysl. Říct, že něco vznikne náhodou, náhodné zlepšení a tak dále, to je blbost. To je refugium ignorantiae, nebo ani ne ignorantiae, prostě refugium podvodníka.

Takže podle mého soudu, když se vezme v úvahu, že život na této planetě měl k dispozici tři a půl miliardy let – řekněme přidejme, že čtyři miliardy let, a víc určitě ne, poněvadž celá Země je stará asi pět miliard – tak do toho poměrně krátkého času se v žádném případě nevejdou ty obrovské časové distance, kterých by bylo zapotřebí k tomu, aby to vzniklo náhodou.

A navíc, kdyby to mělo vznikat náhodou, tak kde by tady byly ty odpady? Poněvadž když budou psát ty opice, tak to bude strašných zeměkouli papíru. A mezitím někde bude to Dantovo peklo. Tady se mluví o té selekci. Už to je... analyzujeme, co to je selekce. Tak v tom geniálním příkladě Jeansově tam žádná selekce není. Tam ty opice furt třískají do stroje a píšou další a další stránky papíru. Čili žádná selekce není, tam je papíru mnoho. A mezitím někde snad něco takového vznikne.

Ale tady je prováděna selekce. Kdo tu selekci provádí? Tam jsme potřebovali knihovníky. A koho tady máme k dispozici? I když už by bylo dokonce pravda, že dochází k nahodilým mutacím a k nahodilým změnám klimatu a já nevím co všechno, tak tady někdo musí tu selekci provádět. Tady musí být nějaká schopnost udržet ty informace.

A když dojde k nějaké změně, tak tu změnu nějakým způsobem integrovat do toho celku. Jak to, že ta změna neznamena, že se to prostě tam zasekne a konec? Prostě hodinový stroj máte a tam najednou dojde k malinké změně, že vypadne tam nějaký jeden šroubeček a spadne mezi kolečka. Tak se hodiny zastaví. Ještě jsem neviděl hodiny, které by se adaptovaly, začaly třeba trochu zrychlit chod nebo zpomalit chod, aby to vyrovňaly. V zásadě by tloukly furt.

Tady musí být někdo, nějaká ta bytost, která to dává dohromady, která tu novou informaci v důsledku mutace, která může být blbá nebo nenavazovat, nějak integruje. Teprve až to nejde zintegrovat, tak chcípne. A nebo se pokusí se integrovat. Čili to je zazámečkové nebo něco. Tam musí být nějaký princip, který to dává dohromady, který to integruje.

Jiný hlas: Takže ta nová informace, když vznikne, tak si sama sebe považuje a brání se proti zániku, že?

Hejdánek: Například, no.

Jiný hlas: Kdyby náhodou vzniknul ten život, tak by se musel stejně náhodou sebezachraňovat.

Hejdánek: Náhodou, náhodou... to by ani ne náhodou, ten chcípne nutností dokonce, když by vznikl náhodou.

No, prostě a dobře, mně se zdá, že když se to podrobněji analyzuje, tak že neobstojí představa, že taková obrovská věc, takový obrovský proces, jako je vývoj živých tvorů tady na Zemi, se dá vyložit z náhod.

No a nedá se vyložit ani ze zákonitostí. Protože co to je zákonitost? Zákonitost je setrvačnost. Zákonitost je to, co uprostřed změn se nemění. Co se prosazuje uprostřed nejrůznějších proměn. Jakékoli jiné pojetí zákonitosti je antropomorfní. Že teda předpokládá někoho, kdo personifikuje zákonitost, jako kdyby prostě ona se starala, aby to všechno běhalo přesně tak, jak ona nařizuje. Ve skutečnosti zákonitost je to, co zůstává nějaká struktura, která se furt opakuje.

Jiný hlas: A kdyby například tedy se to svébytné ustavilo samo sebou, byl by jenom jeden typ toho zoufalství. Chtít se sám sebe zbavit. No to by mohlo nastat, kdyby snad skutečně byly ty sebevraždy, kdyby každý usiloval...

Hejdánek: ...každý zoufal.

Jiný hlas: Každý byl na výši. Nebylo by možná takové to, že by nikdo nechtěl být sám sebou.

Hejdánek: Zoufal. No tak, já teď nevím. Otázka je, jestli by byla možná taková teorie.

Jiný hlas: Ne, ne teorie, ale praxe.

Hejdánek: No taková praxe životní je, že buddhismus je taková... Tam prostě cílem je splynout...

Jiný hlas: Do nirvány.

Hejdánek: ...čili zbavit se osobitosti, zbavit se individuality.

Ta se chápe jako provinění, jako odpadnutí od ustavujícího. To je samozřejmé.

Jiný hlas: A proč se ten subjekt nemůže ustavit sám? Sám sebe, ze sebe? Řekl jsi, že to není možné. Nevím, jestli je, nebo není.

Tady je možno si představit, jak by to vypadalo, kdyby se subjekt chtěl sám ustavit. Kdyby šlo o to, aby se ustavil, znamenalo by to, že by nebyl. A jak subjekt, který není, může něco podnikat? Například se ustavit. (...) To prostě nemůže. Když není, nemůže nic udělat, ani sebe ustavit. To je logické.

A nemohl by se ustavit zpětně? (smích)

Ano, tak to taky bývá. Jenomže tomu už neříkáme, že se ustavuje. Když už je, znamená to, že je ustaven, a co tedy dělá? Přihlašuje se k sobě.

Jana Hejdánková: Podívej, Lem napsal povídku. Vědci ve vesmíru zkoumali, jak vznikl vesmír, a dospěli svorně ke dvěma základním poučkám. Zaprvé, že vznikl z jediného praatomu. A zadruhé, že žádný takový praatom nemohl nikdy existovat, protože by se hned rozpadl. Těmito dvěma poučkami dospěli ke sporu. Tak se rozhodli, že ten vesmír vznikne až v budoucnosti. Protože normální stav vesmíru je neexistovat, a občas, když různé části dělají blbosti, tak ten vesmír na chvíli začne existovat. Oni se rozhodli, aby se ten vesmír nemohl každou chvíli zhroutit do nicoty, že se znovu, nebo vlastně poprvé, ustaví až v té své budoucnosti a poslalí nějaký elektron do minulosti. Tím se vrátí v čase. Víš, a tak se ustavili sami. Aby se ten vesmír nemusel zhroutit, tak se zajistil z budoucnosti.

Dobře, to je docela hezounké, ale bylo by potřeba vyložit, co to znamená. Já si dovedu představit jen jednu věc. Dítě vstupuje do světa a jako lidská bytost nemá základy. Základy, se kterými přichází, jsou biologické, fyziologické, a velmi nedostačující. Dítě se tedy musí, ač založeno a ustaveno biologicky, ustavit znovu. A to jako lidská bytost. To může udělat jediné tak, že se postaví na základ, který původně nemělo k dispozici, který dostane teprve dodatečně. A na ten se postaví. Tedy nemůžeme to nazvat tak, že se ustavilo, protože bylo ustaveno už předtím. Ale jakožto lidská bytost se skutečně ustavilo, a to tím, že zakotvilo na jakési nové hlubině, nebo že spočinulo na základu, který původně nemělo k dispozici. Jinými slovy, vytáhlo kotvy a zapustilo je jinde. Tohle je obraz vzniku lidské bytosti. Vytáhne své původní kotvy a zapustí je jinde. Znamená to, že se odřízne od svého arché a napojí se na něco jiného. Což tedy jakoby bylo arché, ale protože se na to napojí teprve dodatečně, tak to vlastně arché není. Není to to původní. V jistém smyslu je to arché i anti-arché, už taky tím, že to není minulost, nýbrž budoucnost. V tomto smyslu by to tedy šlo udělat.

Lem mluví o člověku jako o vztahu k sobě, k tomu svému já. Nemluví vůbec o hmotném člověku, takže v tom případě ustavit se sám sebou je klidně možné. Mluví o člověku jedině v tomto smyslu.

Já rozumím. No ale potřebuji k tomu ten rozdíl mezi přirozeným narozením a tím znovuzrozením. V křesťanství se tomu tak říká. Dítě, které se narodí vlastně jen jako takové lepší opíče, se musí znovu zrodit jako člověk. A tento člověk se musí zase znovu zrodit v jisté extázi. Dítě se znovu rodí jako člověk ve chvíli, kdy vstoupí do světa řeči. Ale když vstoupí do světa řeči, tak ještě vůbec nemá ponětí o rozdílu mezi pravdou a lží, pravdou a klamem. Tedy už jako člověk se musí znovu zrodit tím, že se stane tou lidskou bytostí, která je otevřena vůči pravdě. To je to další znovuzrození oproti vstupu do světa řeči. Ted' vstupuje do setkání s pravdou. A to je v extázi. Vstoupit do světa řeči, to ještě k té extázi není zapotřebí. V tomto smyslu to tak jistě je. No ale co to znamená? Jak může dítě vstoupit do světa řeči? Jedině díky tomu, že ten svět řeči tu je. Jak se může v extázi člověk setkat s pravdou? Jedině proto, že ta pravda tu je. A to není, že je dána, nýbrž že ho oslovuje, že se s ním setkává, že je vůči němu otevřena. No a to znamená, že ho ustavuje. V momentě, kdy dítě vstupuje do světa řeči, to přece nemůže udělat samo od sebe. Do toho světa řeči ho matka musí vtahovat. A podobně se člověk nemůže jen tak rozhodnout se setkat s pravdou. Nejdřív ho ta pravda musí oslovit.

Někdo ho musí probudit. To se musí nějak...